

Η πρωτοβουλία αριστείας στα γερμανικά πανεπιστήμια: το πανεπιστημιακό όραμα του μέλλοντος μεταξύ παγκόσμιου ακαδημαϊκού ανταγωνισμού και Νέας Δημόσιας Διοίκησης

Άγγελος Γιαννακόπουλος*

Κώστας Μάρας*

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Προτού ασχοληθεί κανείς ειδικά με την πρωτοβουλία αριστείας στη Γερμανία και με μια έστω προσωρινή εκτίμηση των αλλαγών που έχει επιφέρει, πιστεύουμε, πως είναι απαραίτητη μια εισαγωγική αναφορά στην γενικότερη κατάσταση που επικρατεί σήμερα στα γερμανικά πανεπιστήμια με γνώμονα αναφοράς τις θεσμικές αλλαγές που επήλθαν τα τελευταία χρόνια. Οι εισαγωγικές παρατηρήσεις που ακολουθούν αναφέρονται αποκλειστικά σε εκείνη την ομάδα εργαζομένων στα γερμανικά πανεπιστήμια, που βρίσκεται στο επίκεντρο όλων των πρόσφατων αλλαγών και πρωτοβουλιών και που είτε αποκομίζει τα όποια οφέλη τους ή είναι έκθετη στις αρνητικές τους επιπτώσεις: πρόκειται για την ομάδα των λεγόμενων Post-Docs (μεταδιδακτορικών επιστημόνων).

Με πρωτοβουλία της εφημερίδας Handelsblatt και σε συνεργασία με τον καθηγητή οικονομικών στο πανεπιστήμιο του Freiburg Bernd Fitzenberger διεξήχθη πέρυσι έρευνα σχετικά με το πώς εκτιμούν οι Post-Docs τις συνθήκες εργασίας τους και τις προοπτικές ανέλιξής τους, στην οποία πήραν μέρος 1.200 επιστήμονες από όλα τα γερμανικά πανεπιστήμια. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η πλειοψηφία των ερωτηθέντων είναι 1. άκρως απογοητευμένη από τις επικρατούσες συνθήκες εργασίας, 2. θεωρεί πως οι αλλαγές των τελευταίων χρόνων συνέβαλαν σε μια επιδείνωση της κατάστασης και, 3. πως οι «καλές σχέσεις» είναι πολύ σημαντικότερες για την ακαδημαϊκή καριέρα απ' ό,τι η καθαρά επιστημονική κατάρτιση και καταξίωση. Ιδίως το τελευταίο αποτέλεσμα της έρευνας, σε μια χώρα που η αξιοκρατία θεωρείται απόλυτος γνώμονας και απαράβατος κανόνας κάθε κρίσης στον ακαδημαϊκό χώρο, μόνο σοκ μπορεί να προκαλέσει (Heß 2009). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η κατάσταση διαμορφώνεται αναλυτικότερα ως εξής:

1. Ο πρώτος άξονας ανάλυσης αναφέρεται στις συνθήκες έρευνας στα γερμανικά πανεπιστήμια. Η σχετική ανάλυση των αποτελεσμάτων κάνει φανερό, πως ούτε καν οι μισοί από τους ερωτηθέντες πιστεύουν, πως τα παρεχόμενα κίνητρα για έρευνα υψηλού επιπέδου είναι επαρκή. Τα κίνητρα αυτά, στο βαθμό που υφίστανται, έχουν να κάνουν πιο πολύ με τον διεθνή ακαδημαϊκό ανταγωνισμό, παρά με την εγχώρια προσφορά αξιόλογων ευκαιριών. Στο χώρο αυτό, η θέσπιση της λεγόμενης Juniorprofessur, πριν μερικά χρόνια, επέφερε λίγες ή ασήμαντες αλλαγές.

2. Ακριβώς στο θεσμό της Juniorprofessur αναφέρεται ο δεύτερος σημαντικότερος άξονας των αποτελεσμάτων της έρευνας. Εδώ, παρά τις θετικές απόψεις για το θεσμό αυτόν καθ'

* Διδάκτωρ Κοινωνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Tübingen, υποψήφιος υφηγητής κοινωνιολογίας πανεπιστημίου Dortmund, μέλος του τμήματος Κοινωνιολογίας του πανεπιστημίου Konstanz. Συντονιστής των ευρωπαϊκών ερευνητικών προγραμμάτων «Crime and Culture» και «ALACs» (Εκτο και Έβδομο Πρόγραμμα Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής).

* Διδάκτωρ Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Τέχνης πανεπιστημίου Tübingen, Research Fellow στο Institute for Advanced Study in the Humanities του Πανεπιστημίου Duisburg-Essen. Επιστημονικός συνεργάτης των ερευνητικών προγραμμάτων «Crime and Culture» και «ALACs».

εαυτό, δεν θεωρείται πως λύνει με οποιοδήποτε τρόπο το κυριότερο πρόβλημα: το αβέβαιο μέλλον μετά το τέλος της Juniorprofessur. Ο λόγος είναι, πως η Juniorprofessur, η οποία αντιστοιχεί στη θέση ενός assistant professor στο αγγλοσαξωνικό ακαδημαϊκό σύστημα, δεν προβλέπει το λεγόμενο tenure-track του αγγλοσαξωνικού συστήματος. Η ανέλιξη, στη περίπτωση αυτή, στη θέση ενός associate professor και η συνακόλουθη μονιμοποίηση, δεν εξαρτώνται από την θετική αξιολόγηση μετά το τέλος της Juniorprofessur, αλλά, για να το εκφράσουμε δραστικά, από τις συνθήκες προσφοράς θέσεων στην ακαδημαϊκή «αγορά εργασίας».

3. Με άλλα λόγια, την εποχή των «παχιών αγελάδων», στην οποία ισοδυναμεί για έναν Post-Doc μια Juniorprofessur υπό όλους τους όρους, είτε αυτοί έχουν να κάνουν με τις συνθήκες αυτόνομης έρευνας και διδασκαλίας, είτε αποκλειστικά και μόνο με τις οικονομικές απολαβές, μπορεί κάλλιστα να διαδεχθεί μια εποχή «ισχνών» έως «ισχνότατων αγελάδων», υπό όρους τόσο επιστημονικούς, όσο και οικονομικούς. Στην πρώτη περίπτωση, η όποια επιστημονική δραστηριότητα τίθεται κυριολεκτικά «στον πάγο», μιας και εκλείπει το θεσμικό πλαίσιο εξάσκησής της, ενώ στην δεύτερη (και μοιραία πια) περίπτωση ο πρώην Juniorprofessor δεν έχει άλλη επιλογή από το να πάρει το δρόμο προς το κοντινότερο ταμείο ανεργίας. Την τύχη αυτή μπορεί να έχουν και πολλοί από τους Post-Docs που εργάζονται στο γερμανικό πανεπιστήμιο χωρίς να είναι οπωσδήποτε κάτοχοι μιας Juniorprofessur. Το αντίθετο μάλιστα: βρίσκονται σε ακόμα χειρότερη θέση, μιας και για την πλειοψηφία των Post-Docs η παραμονή τους στο πανεπιστήμιο εξαρτάται άμεσα από την συμμετοχή τους σε ερευνητικά προγράμματα, από τα οποία συνήθως χρηματοδοτούνται οι θέσεις τους και τα οποία δεν διαρκούν – σε αντίθεση με μια Juniorprofessur που μπορεί να διαρκέσει και μέχρι έξι χρόνια – παρά το πολύ τρία χρόνια. Στο παράδειγμα αυτό γίνεται έτσι φανερή η άποψη του 80% των ερωτηθέντων στην έρευνα, πως οι προοπτικές μόνιμης απασχόλησης στα γερμανικά πανεπιστήμια είναι ελλιπέστατες.

4. Τέλος, ένα μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων, τα δύο τρίτα συγκεκριμένα, υποστηρίζει, πως η επιστημονική αριστεία από μόνη της δεν επαρκεί για την προσωπική αναγνώριση και κατίσχυση στον σκληρά ανταγωνιστικό ακαδημαϊκό χώρο. Εξίσου σημαντικές θεωρούνται οι «καλές σχέσεις», που υποβοηθούν την προσωπική ανέλιξη. Μόνο το 8% των ερωτηθέντων θεωρεί την επιστημονική και μόνον αριστεία επαρκή προϋπόθεση της επαγγελματικής επιτυχίας. Θα πρέπει να είναι κανείς ωστόσο πολύ προσεκτικός στην ερμηνεία αυτής της άποψης. Γιατί ο όρος «καλές σχέσεις» θα μπορούσε εδώ να υπονοεί όχι οπωσδήποτε μια αθέμιτη παράκαμψη αξιολογικών διαδικασιών με βάση τις προσωπικές σχέσεις, αλλά την ενεργή συμμετοχή σε απολύτως θεμιτά επιστημονικά δίκτυα μεταξύ συναδέλφων του ίδιου επιστημονικού χώρου, υπό την έννοια της συζήτησης συγκεκριμένων επιστημονικών προβλημάτων υπό τη μορφή συν-δημοσιεύσεων κλπ. Παρ' όλα αυτά δεν μπορεί κανείς παρά να κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου. Δεν είναι μάλλον καθόλου τυχαίο, πως τελείως ανεξάρτητα από την έρευνα αυτή, δύο ακόμα ακαδημαϊκοί, οι Lang και Neyer, υποστηρίζουν στα πλαίσια επίσης εμπειρικής έρευνας που διεξήγαγαν σχετικά με την εξελικτική πορεία της ακαδημαϊκής καριέρας στα γερμανικά πανεπιστήμια, πως όχι τόσο η επιστημονική επίδοση (Leistung), αλλά η συμμετοχή σε ακαδημαϊκά δίκτυα (Netzwerke) είναι πρωταρχικός παράγοντας προαγωγής της (Lang και Neyer 2004).

Η πρωτοβουλία αριστείας: αριστεία, ελίτ και πανεπιστημιακό μέλλον

Οι παραπάνω εισαγωγικές παρατηρήσεις έκαναν (ελπίζουμε) κατανοητό, πως όσον αφορά την εμβέλεια της η πρωτοβουλία αριστείας στα γερμανικά πανεπιστήμια – καθώς και όλα τα άλλα μέτρα και οι αλλαγές που θεσπίστηκαν την τελευταία περίπου δεκαετία, είτε στα

πλαίσια καθαρά εθνικών επιλογών και πρωτοβουλιών (βλ. για παράδειγμα την Juniorprofessur), είτε στο πλαίσιο γενικότερων δομικών αλλαγών στην ανώτατη εκπαίδευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο (βλ. διαδικασία της Bologna) – οφείλει να σχετικοποιηθεί. Με άλλα λόγια (και όπως θα δείξουμε αναλυτικά παρακάτω): παρά τα ευχολόγια για τις μελλοντικές θετικές επιδράσεις του θεσμού στην ανταγωνιστικότητα του γερμανικού πανεπιστημίου στην διεθνή αρένα, οι όποιες θετικές πλευρές του αφορούν μια πανεπιστημιακή μόνο μειοψηφία, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του ακαδημαϊκού σώματος συνεχίζει και θα συνεχίσει στο μέλλον να παραμένει «έξω του αριστεϊακού νυμφώνος» (και των οικονομικών κυρίως οφελγημάτων που αυτό συνεπάγεται, βεβαίως!). Υποστηρίζουμε, πως ενώ αυτό είναι αυτονόητο (υπό την έννοια πως ελίτ και αριστεία είναι εξ ορισμού υπόθεση λίγων και λειτουργούν είτε σαν μηχανισμός αποκλεισμού προς τα έξω, ή ενσωμάτωσης προς τα μέσα), πρέπει κανείς σοβαρά να αναλογιστεί, τί μπορεί να σημαίνει ο αποκλεισμός αυτός τόσο σε προσωπικό όσο και διαπανεπιστημιακό επίπεδο. Να αναλογιστεί πρέπει όμως κανείς κυρίως, τί σημαίνει ο θεσμός για το μέλλον του πανεπιστημίου γενικότερα καθώς και ποιο μελλοντικό πανεπιστημιακό μοντέλο συμπαραδηλώνει ο θεσμός αυτός.

Το αργότερο μετά τις παραπάνω γενικότερες εισαγωγικές παρατηρήσεις ο αναγνώστης θα κατάλαβε, πως οι γράφοντες, αν και μέλη (ή συνεργαζόμενοι) ενός «πανεπιστημίου αριστείας» (Πανεπιστήμιο Konstanz), είναι κάθε άλλο παρά ενθουσιώδεις υποστηρικτές του θεσμού. Χωρίς να τον δαιμονοποιούν, διάκινται, παρά ταύτα, αρκετά κριτικά απέναντί του. Οι λόγοι που οδηγούν τους γράφοντες στη στάση αυτή θα αποτελέσουν αντικείμενο των όσων ακολουθούν παρακάτω. Συγκεκριμένα, προτού αναφερθούν λεπτομέρειες πάνω στην εισαγωγή του θεσμού αριστείας στη Γερμανία πρέπει να δοθεί πρωτίστως μια έστω και περιγραφική απάντηση στο ερώτημα, τί είναι αριστεία και σύμφωνα με ποιους δείκτες μπορεί αυτή να μετρηθεί (αν μπορεί). Την απάντηση στο ερώτημα αυτό θα ακολουθήσει μια γενικότερη περιγραφή του θεσμού και της σκοποθεσίας του. Θα επακολουθήσει μια σύντομη ανάλυση της «εκπαιδευτικής φιλοσοφίας» που βρίσκεται πίσω από τον θεσμό καθώς και του πανεπιστημιακού «οράματος» που αυτός προτάσσει. Τέλος, θα κάνουμε μια αποτίμηση του θεσμού και της μέχρι τώρα λειτουργίας του στο πανεπιστήμιο αριστείας της Konstanz.

Τι είναι (αλήθεια) αριστεία;

Όσο και αν φαίνεται εκ πρώτης όψεως υπερβολικό, από την μέχρι τώρα προσπάθεια να δοθεί μια εμπειρισιακή και πειστική απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, τόσο από την πλευρά της ακαδημαϊκής κοινότητας, όσο κι απ' την πλευρά της πολιτείας, αυτό που συνάγεται αβίαστα είναι, πως δεν υφίσταται ακριβής ορισμός πάνω στο τί είναι αριστεία, πολύ δε λιγότερο μια «καταμέτρησή» της με βάση γενικά αποδεκτούς δείκτες. Αν τέτοιοι δείκτες μπορούν να υπάρξουν, τότε έχουν να κάνουν μάλλον ελάχιστα με αμιγώς επιστημονικούς όρους και κριτήρια.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή: ο όρος «αριστεία» εισήχθη για πρώτη φορά στον ευρωπαϊκό επιστημονικό χώρο με την θέσπιση από το Έκτο Πρόγραμμα Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των λεγόμενων «Δικτύων Αριστείας» (Networks of Excellence, NoE), σαν ένας από τους τρεις κυριότερους τύπους προγραμμάτων μαζί με τα «Ολοκληρωμένα Έργα» και τα «Ειδικά Στοχοθετημένα Ερευνητικά Έργα» (Integrated Projects και Specific Targeted Research Projects) που χρηματοδοτούνταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ασχετα από το γεγονός και τους λόγους που έχουν εν τω μεταξύ οδηγήσει στην (επίσημη τουλάχιστον)¹ κατάργηση των Δικτύων Αριστείας στα πλαίσια του απο το 2007 έως

¹ Από τη μια μεριά ο τύπος αυτός προγράμματος, ως κύριο εργαλείο και προσπάθεια μεθόδευσης μιας πιο στενής διασύνδεσης μεταξύ μεμονωμένων πανεπιστημιακών οργανισμών και επιστημόνων ανά την Ευρώπη

το 2013 ισχύοντος Έβδομου Προγράμματος Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και παραβλέποντας την εν μέρει τραγελαφική πλευρά της εν λόγω εξέλιξης, σίγουρο είναι, πως από την θέσπιση των Δικτύων Αριστείας και μετά ο όρος «αριστεία» αποτελεί τον όρο κλειδί της ευρωπαϊκής επιστημονικής πολιτικής με προεκτάσεις στις επιμέρους πανεπιστημιακές και επιστημονικές πολιτικές των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Wagner 2007).

Στη Γερμανία η «πρωτοβουλία αριστείας», όπως ονομάστηκε ο διαγωνισμός μεταξύ των γερμανικών πανεπιστημίων, σκοπεύει μεν να αναδείξει τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που είναι σε θέση να συμμετάσχουν στον διεθνή ακαδημαϊκό ανταγωνισμό, εντούτοις το πρόβλημα που επιθυμεί να αντιμετωπίσει άμεσα είναι η χρόνια υποχρηματοδότηση της πανεπιστημιακής έρευνας. Στόχοι της πρωτοβουλίας είναι η υποστήριξη της πανεπιστημιακής έρευνας αιχμής και η αναβάθμιση του ρόλου των γερμανικών πανεπιστημίων στη διεθνή ακαδημαϊκή αρένα, η βελτίωση των συνθηκών μεταπτυχιακών σπουδών, η ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ γνωστικών κλάδων και θεσμών, η προαγωγή της διεθνούς δικτύωσης της έρευνας και η άνοδος του επιστημονικού ανταγωνισμού μεταξύ των γερμανικών πανεπιστημίων, όπως τέλος, και η βελτίωση της ποιότητας της επιστημονικής παραγωγής στη Γερμανία συνολικά.

Το πρόγραμμα αριστείας των γερμανικών πανεπιστημίων στηρίζεται ουσιαστικά σε τρεις πυλώνες (Winnacker 2005): α) μεταπτυχιακές σχολές για την προαγωγή νέων επιστημόνων, β) δέσμες αριστείας για την προαγωγή έρευνας αιχμής, και γ) στρατηγικούς σχεδιασμούς μελλοντικής βελτιστοποίησης των συνθηκών πλαισίου και ανάπτυξης:

- Οι μεταπτυχιακές σχολές είναι θεσμοί που συγκεντρώνουν τις διαδικασίες ακαδημαϊκής έρευνας των πτυχιούχων, ώστε να επιτευχθούν οι βέλτιστες συνθήκες μεταπτυχιακών σπουδών. Το θεματικό εύρος των διδακτορικών εργασιών είναι περιορισμένο και ο ρόλος των επιβλεπόντων καθηγητών υποχωρεί προς όφελος της αυτόνομης εργασίας των φοιτητών. Το ιδιάζων προφίλ τους έγκειται στο διαπανεπιστημιακό χαρακτήρα, αλλά και στη συνεργασία τους με εξωπανεπιστημιακούς φορείς.
- Οι δέσμες αριστείας αντιστοιχούν στο σύστημα ερευνητικών κέντρων στα πλαίσια της Γερμανικής Ερευνητικής Κοινότητας.² Δεν σκοπεύουν στη δημιουργία μεγαλύτερων από τα υπάρχοντα πεδίων ειδικής έρευνας, αλλά εστιάζουν και ενοποιούν τους ερευνητικούς στόχους σε θεματικές δέσμες με τρόπο ώστε να συμμετέχουν και εξωπανεπιστημιακοί φορείς, ενδεχομένως τεχνολογικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, τομείς της οικονομίας, αλλά και άλλοι ευρωπαϊκοί εκπαιδευτικοί σύνδεσμοι. Σε κάθε ερευνητική δέσμη αντιστοιχεί και ένας φορέας ή πανεπιστημιακό ίδρυμα. Αντικείμενο της έρευνας δεν είναι κάποιο μέρος ενός γνωστικού πεδίου, αλλά ένα θεματικό πλέγμα κοινωνικής και οικονομικής σπουδαιότητας, στη διερεύνηση του οποίου συμμετέχουν 25 επιστήμονες διαφορετικών κλάδων.

με στόχο την εγκαθίδρυση “αριστεύοντων” διεπιστημονικών δικτύων, καταργήθηκε στο Έβδομο Πρόγραμμα Πλαίσιο. Από την άλλη μεριά πρέπει όμως να τονιστεί, πως οι δομικές αλλαγές που ισχύουν στο Έβδομο Πρόγραμμα Πλαίσιο από το 2010 και μετά, κυρίως όσον αφορά το μέγεθος των προγραμμάτων που πρόκειται να χρηματοδοτηθούν, θυμίζουν έντονα την δομή των Δικτύων Αριστείας, αν και η σκοποθεσία των νέων (large scale) προγραμμάτων είναι όχι η διεπιστημονική δικτύωση, αλλά η επιστημονική αρωγή στις διάφορες ευρωπαϊκές πολιτικές (policies). Βλ. περισσότερο πάνω σ’ αυτό στις πληροφορίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με αφορμή την διοργάνωση σχετικού workshop στις Βρυξέλλες στις 5 Ιουνίου 2009, το οποίο παρακολούθησε και ο Αγγελος Γιαννακόπουλος, στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής:

http://ec.europa.eu/research/social-sciences/events-49_en.html

² Η Γερμανική Ερευνητική Κοινότητα αποτελεί τον ανώτατο κρατικό και ανεξάρτητο θεσμό προαγωγής ερευνητικών προγραμμάτων και μαζί με το Γερμανικό Επιστημονικό Συμβούλιο είναι υπεύθυνη για την πρωτοβουλία αριστείας. Βλέπε www.dfg.de/en/

- Όσον αφορά τον τρίτο πυλώνα της πρωτοβουλίας αριστείας, δηλ. τις δομικές βελτιώσεις μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, πρόκειται για σχεδιασμούς με στόχο την ανάπτυξη της πανεπιστημιακής έρευνας αιχμής διαμέσου ερευνητικών προγραμμάτων. Προϋπόθεση για την προαγωγή αυτής της έρευνας είναι οι ενδιαφερόμενοι πανεπιστημιακοί φορείς να έχουν ήδη εξασφαλίσει χρηματική υποστήριξη τουλάχιστον για μια μεταπτυχιακή σχολή ή δέσμη αριστείας, καθώς και να είναι σε θέση να προσφέρουν ένα στρατηγικό σχεδιασμό για την ανάπτυξη του ερευνητικού τους προφίλ.

Η διάρκεια της οικονομικής ενίσχυσης ανέρχεται σε 5 χρόνια. Τα κονδύλια που έχουν προβλεφτεί μέχρι το 2012 ανέρχονται στο ύψος των 1,9 δισ. Ευρώ. Σημαντική διάσταση των σχεδιασμών αποτελεί το γεγονός, ότι η έγκριση της συμμετοχής στην “πρωτοβουλία αριστείας” συνοδεύεται από επιπλέον χρηματοδότηση των προγραμμάτων στο ύψος του 20% του συνολικού προϋπολογισμού, για να καλυφτούν οι άμεσες δαπάνες για χώρους και τεχνικό εξοπλισμό.

Αριστεία και ελίτ

Η ακαδημαϊκή μεταρρύθμιση που υπόσχεται η πρωτοβουλία συνοψίζεται λοιπόν στην στρατηγική προαγωγής της πανεπιστημιακής παραγωγής γνώσης μέσω της επιλεκτικής υποστήριξης του ερευνητικού έργου στο επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών και έρευνας αιχμής στο πλαίσιο διεπιστημονικής συνεργασίας. Απώτερος στόχος είναι η δημιουργία ελίτ πανεπιστημίων που θα αναβαθμίσουν τον ρόλο της Γερμανίας ως παραγωγική μονάδα επιστήμης στο διεθνές επίπεδο. Εντούτοις τα κριτήρια αποτίμησης του επιπέδου αριστείας που θεσπίζει η πρωτοβουλία, αν και διαμορφωμένα με γνώμονα την (τεχνοκρατική) αρχή της βελτίωσης της αποδοτικότητας, αφήνουν σημαντικό περιθώριο για ερμηνείες σχετικά με τα κριτήρια προσδιορισμού της φύσης της επιδιωκόμενης αριστείας. Αναμφίβολα, η επιστημονική αριστεία νοηματοδοτείται ως κορυφαία απόδοση στους τομείς έρευνας και διδασκαλίας, αλλά δεν είναι εξαρχής σαφές με πιο μέτρο στάθμισης αποτιμάται η άριστη απόδοση. Το παράδειγμα των ευρωπαϊκών NoEs είναι διαφωτιστικό: Αν και υποστηρίζεται ότι λόγω της απουσίας κριτηρίων σχετικά με την αριστεία δεν προδικάζονται τα αποτελέσματα και η συγκριτική αξιολόγηση (benchmarking) καθιστά την αποτίμηση των διαφορετικών αξιολογητών αρκετά ελαστική (Marimon 2004), εντούτοις δεν είναι αβάσιμο να υποθέσει κανείς ότι η κριτηριολογία προσανατολίζεται στο αμερικανικό πανεπιστημιακό σύστημα, στο οποίο βεβαίως η αίγλη παίζει πρωταρχικό ρόλο. Με κερδοσκοπική στοχοθεσία οι αμερικανικοί ακαδημαϊκοί θεσμοί ανταγωνίζονται στην ελεύθερη αγορά (της εκπαίδευσης) με προσφορά υπηρεσιών έρευνας και διδασκαλίας. Συνακόλουθα, τα πιο επιτυχή πανεπιστήμια (περίπου 20) ισχύουν ως υποδειγματικοί θεσμοί σχετικά με το κριτήριο της επιστημονικής αριστείας, καταλαμβάνοντας τις κορυφαίες θέσεις στην ιεραρχία της ακαδημαϊκής αίγλης.

Παρατηρεί έτσι κανείς πως στο κριτήριο της αριστείας ενέχεται μια ιδιότυπη δισημία. Από τη μια μεριά ο όρος παραπέμπει στην κυρίαρχη θεσμοθετημένη αξία του πρωτείου της επιστημονικής έρευνας και διδασχής. Η επίκληση της αξίας αυτής σημαίνει την αξιολόγηση της απόδοσης των πανεπιστημιακών σύμφωνα με παραδεκτά κριτήρια λογικής επάρκειας και εμπειρικής ισχύος της γνώσης που παράγουν. Η αριστεία με άλλα λόγια λειτουργεί ως ιδανικό επιστημονικού ήθους και ακαδημαϊκής διάκρισης. Από την άλλη πλευρά χρησιμοποιείται ταυτόχρονα ως γνώμονας αποτίμησης της τρέχουσας γνωστικής και ερευνητικής διαδικασίας και των παραγομένων αποτελεσμάτων. Έτσι η αριστεία ή βέλτιστη πρακτική δεν είναι μόνο κανονιστική αξία, αλλά και τρέχουσα εμπειρική στάθμιση των επιστημονικών αποδόσεων στην ακαδημαϊκή αγορά. Ταυτόχρονα νομιμοποιεί τις αξιώσεις

κατοχής πρωτείων, κατοχυρώνει τους τίτλους ακαδημαϊκής αίγλης και διασφαλίζει ηγεμονικές θέσεις στο εκπαιδευτικό και επιστημονικό σύστημα.

Αν και φαινομενικά άμεμπτη, η λογική ακολουθία μεταξύ βέλτιστης πρακτικής και επιστημονικού πρωτείου ή ακαδημαϊκής αίγλης δεν είναι τόσο σαφής. Αυτό γίνεται φανερό, αν αντί της τρέχουσας νοηματοδότησης της επιστημονικής αίγλης, σύμφωνα με την οποία τα σχετικά πρωτεία και ιεραρχίες βασίζονται σε διαφορετικής στάθμης αποδόσεις έρευνας και διδασκαλίας, συσχετίσει κανείς το επίπεδο φήμης πανεπιστημίων, σχολών και τμημάτων με το αντίστοιχο επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου. Όπως δείχνουν πειστικά σχετικές μελέτες (Burris 2004) η φήμη της οποίας χαίρουν ορισμένοι πανεπιστημιακοί θεσμοί οφείλεται πρωταρχικά σε πλέγματα συνεργασίας και κοινωνικής ανταλλαγής. Συγκεκριμένα, η φήμη ορισμένων τμημάτων αμερικανικών πανεπιστημίων δεν εκπορεύεται τόσο από τις διακεκριμένες αποδόσεις, όσο από το συσσωρευμένο κοινωνικό κεφάλαιο υπό τη μορφή δικτύων σχέσεων και μηχανισμών κοινωνικής-ταξικής διάκρισης. Άσχετα από αξιολογικά κριτήρια πρόκειται εν προκειμένω περί λίγο ως πολύ ανατροφοδοτούμενων κοινωνικό-ακαδημαϊκών κυκλωμάτων, καθώς λόγω του κοινωνικού κεφαλαίου ορισμένοι πανεπιστημιακοί θεσμοί διαθέτουν προσβάσεις σε ρωμαλέες χρηματοδοτικές πηγές, γεγονός το οποίο τους επιτρέπει να διεξάγουν τα ειλημμένα ερευνητικά έργα απασχολώντας επιστημονικό προσωπικό υψηλής στάθμης. Με τη σειρά τους οι αναμενόμενες υψηλές επιστημονικές αποδόσεις ενισχύουν την αίγλη των θεσμών αυτών, αυξάνοντας το κοινωνικό τους κεφάλαιο, και ούτω καθεξής.

Τώρα, όσον αφορά τον προσδιορισμό των κριτηρίων αριστείας, η κατάσταση είναι ασαφής, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη. Στην πρώτη περίπτωση εφαρμόζονται μεν διαφορετικοί παράγοντες αξιολόγησης, όπως δημιουργικότητα και πρωτοτυπία, εν συνόλω όμως δεν είναι διακριτή κάποια σαφής συστηματικότητα στην ιεράρχηση των κριτηρίων. Αν και έχουν διατυπωθεί προτάσεις συγκεκριμενοποίησης (Lewis 1998), τα αποτελέσματα είναι κάθε άλλο παρά ευκρινή. Ανάλογη ασάφεια επικρατεί και στην εδώ πλευρά του Ατλαντικού. Όχι μόνο παρατηρείται ότι η αρχή της (επιστημονικής-ερευνητικής) απόδοσης δεν κατέχει πάντα το πρωτείο όσον αφορά, όπως είπαμε στην αρχή, την εξέλιξη της ακαδημαϊκής καριέρας, αλλά και ο όρος καθ' αυτός «επιστημονική αριστεία» υποβάλλεται σε κριτική με την έννοια ότι δεν πρόκειται τόσο για προϊόν αντικειμενικής στάθμισης και ουδέτερης αξιολογίας, αλλά ουσιαστικά για κοινωνική κατασκευή (Münch 2007). Με αυτό εννοείται ουσιαστικά κάτι το ανάλογο με την εκτίμηση του χαρακτήρα της αριστείας που προσδίδεται σε ορισμένα αμερικανικά πανεπιστήμια: Η διοχέτευση ρωμαλέων χρηματικών πόρων σε πανεπιστημιακούς θεσμούς προσδιορίζεται αποφασιστικά από τη στάθμη του συσσωρευμένου κοινωνικού, οικονομικού, πολιτιστικού και συμβολικού κεφαλαίου που παρουσιάζουν οι πόλεις στις οποίες βρίσκονται τα πανεπιστήμια. Συνεπώς, η πληθωρική χρήση του όρου αριστεία ερμηνεύεται ως υποτύπωση του γεγονότος όχι τόσο των επιστημονικών αποδόσεων, αλλά του ευρύτερου πολιτιστικού κύρους της τοποθεσίας του πανεπιστημίου.

Ο ασαφής χαρακτήρας της κριτηριολογίας σχετικά με την αριστεία παίρνει αδρή μορφή στην περίπτωση του κράτους ως του μεγαλύτερου διανεμητή ερευνητικών κονδυλίων. Όταν είναι αναγκασμένο να διενεργήσει αξιολογικές διαδικασίες, χρησιμοποιεί είτε τυποποιημένες μεθόδους και συχνά αμφιλεγόμενους δείκτες, είτε βασίζεται στο σύστημα αξιολόγησης (peer review). Στην πρώτη περίπτωση εφαρμόζονται κριτήρια όπως πατέντες, δημοσιεύσεις, βραβεία νόμπελ, κτλ. Στη δεύτερη περίπτωση το κράτος επιστρέφει την αξιολογική δικαιοδοσία στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας, οπότε η αριστεία αποτελεί προϊόν έμμεσης αξιολόγησης τρίτων. Κατά το μεγαλύτερο μέρος η γερμανική πρωτοβουλία αριστείας βασίζεται σε γνωμοδοτήσεις ομότιμων αξιολογητών και συνακόλουθα σε

εσωτερική πληροφόρηση, δηλ. σε ένα είδος «απόκρυφης» γνώσης (Mattheis et. al. 2008). Απόκρυφη μπορεί να ονομαστεί η αξιολογική αυτή διαδικασία, γιατί προφασίζεται ότι με ορθολογικό τρόπο παρέχει φερέγγυες πληροφορίες για την αποδοτικότητα της επένδυσης κρατικών κονδυλίων στην έρευνα, ενώ ουσιαστικά στηρίζεται στην κοινωνική κατασκευή των κριτηρίων, με γνώμονα τα οποία καθορίζεται η αριστεία. Έτσι τίθεται αναπόδραστα το ερώτημα, αν οι προθέσεις των κρατικών χορηγών συμπίπτουν αυτόματα, ή τουλάχιστον είναι συμβατές με την κριτηριολογία των εμπειρογνομώνων.

Εξίσου συγκεχυμένη είναι η κατάσταση σχετικά με τη σχέση αριστείας/ελίτ και των προθέσεων προαγωγής της διεπιστημονικής άμιλλας και ερευνητικού ανταγωνισμού. Από τη μια μεριά η πρωτοβουλία αριστείας προτίθεται να προάγει την άμιλλα μεταξύ των γερμανικών πανεπιστημίων στον τομέα του ερευνητικού έργου κατευθύνοντας χρηματικούς πόρους στις πανεπιστημιακές μονάδες με αποδόσεις κορυφής. Από την άλλη το αποτέλεσμα του ανταγωνισμού είναι εκ των προτέρων δεδομένο, μια και σαφής προγραμματικός στόχος αποτελεί η επιλεκτική δημιουργία πανεπιστημίων ελίτ, τα οποία λόγω αποκτημένης αίγλης θα είναι ικανά να αντεπεξέλθουν στις επιταγές του διεθνοποιημένου (ακαδημαϊκού) ανταγωνισμού. Συνεπώς, όπως είναι φανερό και από τα όσα προηγήθηκαν, δεν έχουμε να κάνουμε τόσο με την ενίσχυση των ανταγωνιστικών συνθηκών στην ακαδημαϊκή αγορά, αλλά με ένα είδος ολιγοπωλιστικής δόμησης του πανεπιστημιακού τοπίου. Η διαμέσου του επιλεκτικού μηχανισμού της ελίτ και της αίγλης επιδιωκόμενη ιεραρχική διάρθρωση του πανεπιστημιακού συστήματος αναμφίβολα αντιβαίνει τις αναγγελίες περί της ελεύθερης ανταγωνιστικότητας της ακαδημαϊκής αγοράς (Wagner 2007).

Δεν χρειάζεται να ανατρέξει κανείς στις βεμπεριανές αναλύσεις περί της τάξης της αγοράς, για να ισχυριστεί, ότι η ανταγωνιστική αγορά ως πεδίο συντονισμού και διαμεσολάβησης αντικειμενικών, ταξικών-υλικών συμφερόντων, δεν γνωρίζει επιλεκτικούς μηχανισμούς που στηρίζονται σε έννοιες όπως αίγλη, κύρος, τιμητική διάκριση και αριστεία. Αν και πρόκειται για ιδεότυπο, εντούτοις το οικονομικό σύστημα της αγοράς (υποτίθεται) δεν στηρίζεται σε τέτοιους εξω-οικονομικούς όρους, και σε περίπτωση που παρατηρείται κάτι τέτοιο, πρόκειται για δευτερεύοντες παράγοντες. Αυτό όμως δεν ισχύει απαραίτητα και για το επιστημονικό σύστημα, στο οποίο το κύρος ή η αίγλη δεν παίζουν μόνο επικουρικό, αλλά καθοριστικό ρόλο στους μηχανισμούς κατανομής πόρων. Ο λόγος είναι απλός: Στην αγορά υπηρεσιών για όσους εργάζονται στον τομέα της ακαδημαϊκής έρευνας η κύρια μορφή αμοιβής δεν είναι χρηματική, αλλά πρωτίστως «συμβολικού-ιδεατού» χαρακτήρα, δηλ. ακαδημαϊκό κύρος και αίγλη. Μ' αυτήν την έννοια, αν θέλει κανείς να μιλήσει για ακαδημαϊκή αγορά υπηρεσιών, τότε το νόμισμα είναι ασφαλώς το συμβολικό κεφάλαιο του διακεκριμένου κύρους (Smelser, Content 1980).

Με αυτή την έννοια μπορεί να ισχυριστεί κανείς πως η πρωτοβουλία αριστείας επιδιώκει να μεταφέρει το σύστημα διαστρωμάτωσης των επαγγελματικών ομάδων με κριτήριο το κοινωνικό-συμβολικό κύρος στον χώρο του επιστημονικού συστήματος. Εκεί που υπάρχουν ήδη τέτοιες διαστρωματώσεις, η πρωτοβουλία τείνει να τις παγιώσει διοχετεύοντας σημαντικούς χρηματικούς πόρους σε ήδη «διακεκριμένα» πανεπιστημιακά ιδρύματα. Ο μηχανισμός αυτός επιλεκτικής ενίσχυσης ήδη αριστεύοντων πανεπιστημίων και τμημάτων διαδραματίζεται και εντός του επιστημονικού συστήματος. Για να αναφερθούμε στο αμερικανικό παράδειγμα, αναμφίβολα υποδειγματικού χαρακτήρα για τη «φιλοσοφία» της πρωτοβουλίας, τα τμήματα των ελίτ πανεπιστημίων, όπως είναι γνωστό, ανταγωνίζονται μεν μεταξύ τους, όμως ταυτόχρονα έχουν θεσπίσει ένα σύστημα συνεργασίας και ανταλλαγής διδακτόρων καλλιεργώντας παράλληλα ένα στίλ του οποίου η σημαντικότερη σύμβαση είναι η παραγωγή κορυφαίων ερευνητικών και επιστημονικών αποτελεσμάτων. Δεν εκπλήσσει λοιπόν το γεγονός, ότι η μορφή ανταλλαγής ακαδημαϊκού δυναμικού μεταξύ τους παγιώνει το

κοινωνικό στάτους και πολιτιστικό κεφάλαιο των εν λόγω ιδρυμάτων, διότι το *esprit de corps* του ακαδημαϊκού προσωπικού, το οποίο είναι άλλωστε άριστα καταρτισμένο και άρτια εξοπλισμένο, ανταποκρίνεται εκ δεδομένου απόλυτα στα κριτήρια αριστείας.

Αν λοιπόν η αριστεία είναι περισσότερο προϋπόθεση, αλλά και αποτέλεσμα της κατοχής κοινωνικού κεφαλαίου, παρά πρωτίστως προϊόν αντικειμενικής κριτηριολογίας, τυποποιημένων διαβαθμίσεων και ποσοτικών σταθμίσεων, μένει να δούμε συνοπτικά τη σχέση ακαδημαϊκής αριστείας ως αίγλης και κύρους από τη μια μεριά και κοινωνικού κεφαλαίου από την άλλη. Αν ορίσουμε, όπως ο Bourdieu (Bourdieu 1997), το κοινωνικό κεφάλαιο ως το σύνολο των δεδομένων και δυνατικών πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός σταθερού δικτύου λίγο ως πολύ θεσμοθετημένων σχέσεων, δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε σε τι συνίσταται ένα σημαντικό μέρος της αριστείας. Μιας και οι εν λόγω πόροι προέρχονται ουσιαστικά από τη συμμετοχή σε μια θεσμοποιημένη ομάδα, το κοινωνικό κεφάλαιο συνίσταται στη λογική της γνωριμίας και αναγνώρισης μεταξύ των μελών. Υπό αυτήν την έννοια το κοινωνικό λειτουργεί και ως συμβολικό-πολιτιστικό κεφάλαιο, γιατί τούτο δεν αποτελεί μια ανεξάρτητη μορφή κεφαλαιακών πόρων, αλλά το πλεόνασμα που τρόπον τινά απορρέει από το γεγονός της νομιμοποιημένης κατοχής του κοινωνικού κεφαλαίου. Ένα από τα συμβολικά αποτελέσματα του κεφαλαίου αυτού είναι η αίγλη ή το διακεκριμένο κύρος.

Τώρα, όσον αφορά το ακαδημαϊκό πεδίο, μπορεί κανείς να κάνει λόγο για θεσμικό επιστημονικό κεφάλαιο, η συσσώρευση του οποίου οδηγεί σε διακεκριμένες θέσεις που με τη σειρά τους συνοδεύονται από τη διεύθυνση ερευνητικών ιδρυμάτων και τμημάτων, τη συμμετοχή σε επιτροπές ομότιμων, την κατάρτιση επιστημονικών γνωματεύσεων και γενικά με την κατοχή εξουσίας πάνω στα επιστημονικά παραγωγικά μέσα (συμβόλαια, κονδύλια, θέσεις, κτλ.) και τους μηχανισμούς αναπαραγωγής (δικαιοδοσία απόφασης για την ακαδημαϊκή καριέρα). Οι κάτοχοι του επιστημονικού κεφαλαίου διαθέτουν επιπρόσθετα την εξουσία της απόφασης περί των αντικειμένων της έρευνας, του είδους των δημοσιεύσεων, κτλ. Η επιλογή των ερευνητικών στόχων και η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της τρέχουσας ερευνητικής εργασίας σε έγκυρα περιοδικά αποτελεί ίσως το πιο νευραλγικό σημείο στη μετατροπή του θεσμικού επιστημονικού κεφαλαίου σε επιστημονική αριστεία. Το ότι τα μέλη διακεκριμένων πανεπιστημίων έχουν ευκολότερη πρόσβαση στα έγκυρα επιστημονικά περιοδικά, είναι νομίζουμε τετριμμένη, αλλά εύγλωττη ένδειξη του γεγονότος, ότι θεσμικό κεφάλαιο, ερευνητική απόδοση, επιστημονικό κύρος και ακαδημαϊκή αριστεία είναι στην περίπτωση των πανεπιστημίων ελίτ είναι συνώνυμα φαινόμενα. Βέβαια, όχι μόνο για αναλυτικούς λόγους, πρέπει κανείς να κάνει τη διάκριση μεταξύ θεσμικής και καθαρής επιστημονικής αριστείας: Ενώ το θεσμικό κεφάλαιο σε γενικές γραμμές δημιουργεί μια ερευνητική τεχνολογία, η οποία εξυπηρετεί πρωτίστως λειτουργικές ανάγκες του οικονομικό-κοινωνικού συστήματος, δηλ. αριστεύει με όρους άλλους του επιστημονικού συστήματος, η καθαρή επιστημονική αριστεία συνίσταται στην αναγνωρισμένη συμβολή στην πρόοδο της επιστήμης (Bourdieu 1998). Στην περίπτωση των αμερικανικών πανεπιστημίων έχουμε προφανώς να κάνουμε με έναν συνδυασμό των δυο αυτών ειδών επιστημονικού κεφαλαίου.

Αριστεία και το πρόταγμα του μελλοντικού πανεπιστημίου

Στη βάση των παρατηρήσεων αυτών περί αριστείας, ελίτ πανεπιστημίων και επιστημονικού-συμβολικού κεφαλαίου μπορούμε τώρα να διατυπώσουμε ορισμένες σκέψεις για τον μελλοντικό σχεδιασμό του πανεπιστημιακού τοπίου που προωθεί η πρωτοβουλία αριστείας. Όπως είδαμε, η νέα διαστρωμάτωση του ακαδημαϊκού συστήματος που επιδιώκεται μέσω της

ανώτατης εκπαίδευσης «δύο ταχυτήτων» (ελίτ ιδρύματα από τη μιά και όλα τα υπόλοιπα από την άλλη), διακατέχεται από την αντίληψη μιας ανάγκης για ριζικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες υποβάλλοντας τους πανεπιστημιακούς θεσμούς σε μια αυστηρή διαδικασία επιλογής θα δημιουργήσει τις συνθήκες διεθνώς ανταγωνιστικών επιστημονικών και ερευνητικών επιδόσεων. Δεν είναι παρακινδυνευμένο να ισχυριστεί κανείς, ότι η κρατική πρωτοβουλία αριστείας στοχοθετεί την αντικατάσταση της παραδοσιακής ιδέας του πανεπιστημίου με τις επιταγές της Νέας Δημόσιας Διοίκησης (New Public Management) (Huber 2008).

Η στενή διαπλοκή μεταξύ επιστημονικού κεφαλαίου και δεσπόζουσας θέσης στην ακαδημαϊκή αγορά υπηρεσιών αποτελεί τον συνδετικό κρίκο με την κρατική στρατηγική αναδιάρθρωσης του πανεπιστημιακού χώρου με γνώμονα τα κριτήρια της νέας δημόσιας διοίκησης, δηλ. την οικονομική αξιοποίηση της παραγόμενης γνώσης και τη δομική οργανωτική αναδιάταξη. Πιο συγκεκριμένα, η στοχοθεσία της οικονομικοποίησης της επιστήμης ενέχει τρεις διαστάσεις: α) την οικονομική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας (output), β) την περιστολή των δαπανών λειτουργίας και διαχείρισης (περικοπές στο input), και γ) την ορθολογικοποίηση της τρέχουσας λειτουργίας των ακαδημαϊκών θεσμών με γνώμονα τις αρχές οργάνωσης και διοίκησης επιχειρήσεων (το πανεπιστήμιο ως επιχείρηση). Επιπλέον, αυτό που διαφαίνεται σχετικά με την οικονομικοποίηση των πανεπιστημιακών πραγμάτων είναι, πως ο γενικότερος προσανατολισμός δεν θα αναφέρεται, όπως παραδοσιακά, σε μορφωτικά ιδεώδη και αξίες, αλλά σε οικονομικούς υπολογισμούς αντιμετώπισης της σπάνης. Σπάνη σημαίνει εν προκειμένω, ότι τα εκπαιδευτικά αγαθά της μόρφωσης, παιδείας και έρευνας θα μετατραπούν σε αντικείμενα αποκλειστικής χρήσης και ανταγωνισμού κατανομής πόρων.

Αν τα φαινόμενα δεν απατούν, τότε διαγράφεται αμυδρά μια εικόνα του πανεπιστημίου με τρία κυρίως χαρακτηριστικά:

- *Το πανεπιστήμιο ως μηχανισμός προσαρμοστικής μάθησης.* Τα καθήκοντα διδασκαλίας και αναπαραγωγής της γνώσης θα παραμείνουν λίγο ως πολύ αμετάβλητα. Η ειδοποιός διαφορά με τη παραδοσιακή μορφή είναι ότι και ο ίδιος ο θεσμός θα μαθαίνει να προσαρμόζει τα αντικείμενα μάθησης ανάλογα με τη τρέχουσα συγκυρία, διαμορφώνοντας την προσφορά σύμφωνα με τη ζήτηση μαθησιακών περιεχομένων εκ μέρους της φοιτητικής «πελατείας».
- *Το διεπιστημονικό πανεπιστήμιο.* Τούτο υπερβαίνει τα φραγμούς των κλάδων της επιστήμης και αυξάνει την αποδοτικότητα, δηλ. οικονομική αξιοποίηση, της ακαδημαϊκής γνώσης (Βλ. δέσμες αριστείας στα πλαίσια της πρωτοβουλίας). Η αξιοποίηση σημαίνει ταυτόχρονα και την αναφορά στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, τα οποία αντιβαίνουν τα τομεακά στεγανά των επιστημονικών γνωστικών πεδίων.
- *Το πανεπιστήμιο ως επιχείρηση.* Αν η αξιοποίηση συνοδεύεται από το πρωτείο της αποδοτικότητας, τότε το πανεπιστήμιο ακολουθεί την επιχειρησιακή λογική των ιδιωτικών εταιρειών. Συνεπακόλουθα, οι διοικητικές λειτουργίες μετατρέπονται σε διαχειρησιακές, η οικονομική βάση διαφοροποιείται (diversification), αλλά η αξιοποίηση της παραγόμενης γνώσης δεν παραμερίζει εντελώς τον παραδοσιακό προσανατολισμό στις ακαδημαϊκές αξιακές αρχές.
- *Το αριστεύων πανεπιστήμιο.* Τούτο αποτελεί μια συνδυαστική σύνθεση των προηγούμενων. Σε αντιδιαστολή με τα άλλα πανεπιστημιακά μοντέλα, η αριστεία συνοδεύεται από βαθιές αναδιατάξεις και διαφοροποιήσεις του εθνικού πανεπιστημιακού χώρου, μιας και ο ηγεμονικός ρόλος των ελίτ ιδρυμάτων καθιστά την νομιμοποίηση της ύπαρξης των υπολοίπων δύσκολη υπόθεση. Εδώ ίσως έγκειται και το πιο ευαίσθητο σημείο των σχεδιασμών αριστείας και ελίτ πανεπιστημίων. Όσον αφορά τη Γερμανία δεν

θα ήταν υπερβολικό να ισχυριστεί κανείς, ότι το πανεπιστημιακό σύστημα των δυο ταχυτήτων αναπαραγάγει το ταξικό σύστημα μέσης εκπαίδευσης.

Ο θεσμός αριστείας στο Πανεπιστήμιο της Konstanz

Μετά τις παρατηρήσεις αυτές ας περάσουμε τώρα στο καθαρά εμπειρικό μέρος της ανάλυσής μας, κοιτάζοντας συνοπτικά, πώς ο θεσμός της αριστείας εφαρμόζεται στην πράξη. Το 2008 το πανεπιστήμιο της Konstanz είχε την τιμή να συγκαταλεχθεί στη χορεία των ελίτ ακαδημαϊκών ιδρυμάτων. Είχαν προηγηθεί πανεπιστήμια στο Μόναχο, Βερολίνο και στην Καρλσρούη. Το πανεπιστήμιο της Konstanz είναι το νεότερο γερμανικό ακαδημαϊκό ίδρυμα που απολαμβάνει τον τίτλο της αριστείας. Η θεματική δέσμη έρευνας «Πολιτιστικά θεμέλια της ενσωμάτωσης» επιβραβεύτηκε τον Οκτώβριο του 2006. Ένα χρόνο μετά κέρδισε το πρώτο βραβείο στον επιστημονικό διαγωνισμό με δυο θεσμικά-ερευνητικά προγράμματα, τη «Θεσμική στρατηγική – Μοντέλο Konstanz- Προς μια κουλτούρα της δημιουργικότητας» και την πτυχιακή σχολή «Χημική βιολογία».

Μια σύντομη τώρα ματιά στους (ιδεολογικούς) μηχανισμούς νομιμοποίησης της εκλογής ως πανεπιστημίου αριστείας, καθώς και τις αντιδράσεις του φοιτητικού σώματος, με βάση εμπειρική έρευνα που διεξήγαγαν συνάδελφοι του Τμήματος Ψυχολογίας του πανεπιστημίου της Konstanz (Haas, Laube, Reichmann 2009), επιβεβαιώνει τις πιο πάνω παρατηρήσεις μας σχετικά με το γεγονός, ότι α) ο προσδιορισμός της αριστείας είναι ασαφής, και β) η θεμελίωση της αξίωσης αριστείας δεν βασίζεται τόσο σε ενδοεπιστημονικά κριτήρια και ερευνητικές δεοντολογίες, αλλά σε επιχειρηματολογίες που περιστρέφονται γύρω από θέματα κοινωνικού-συμβολικού κεφαλαίου. Ας δούμε κατ' αρχάς πώς η εκλογή της Konstanz παρουσιάστηκε εκ μέρους των εκπροσώπων του πανεπιστημίου και των μέσων μαζικής επικοινωνίας ως καθόλα αναμενόμενη και ευλογοφανής. Μπορεί να παρατηρήσει κανείς τρία σχήματα νομιμοποίησης:

- Ο μύθος της εκ γενετούς αριστείας. Σύμφωνα με το επιχείρημα αυτό το πανεπιστήμιο ήταν ανέκαθεν πρωτοποριακό εκπαιδευτικό ίδρυμα, γιατί από ιδρύσεως (1966) ήταν σχεδιασμένο να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και του νεωτερικού πνεύματος της δεκαετίας του '70. Η εικόνα που παρουσιάζεται είναι ενός πανεπιστημίου, το οποίο ανέκαθεν ρίζωνε σταθερά στις παραδόσεις αριστείας και ελιτίστικης εκπαιδευτικής πολιτικής, δηλ. ένα ελίτ πανεπιστήμιο *avant la lettre*, 40 χρόνια πριν την πρωτοβουλία αριστείας. Με αυτόν τον τρόπο η τωρινή επιτυχία νομιμοποιείται αναδρομικά.³
- Η ειδυλλιακή τοποθεσία του πανεπιστημίου. Αυτό που βαραίνει στα σχετικά επιχειρήματα δεν είναι βέβαια τόσο η εξάισια όντως τοποθεσία του πανεπιστημίου (πάνω από την λίμνη Bodensee με πανοραμική θέα προς την «νήσο των ανθέων» Mainau), αλλά οι συμπαραδηλώσεις της, μια και η τοποθεσία συνοδεύεται από συνειρμούς μιας πανεπιστημιακής ζωής, η οποία στις παρυφές του κλινού άστεως της Konstanz αφιερώνεται στην φροντίδα και επιμέλεια της γνώσης ως αυτοσκοπού. Η ομορφιά του τοπίου συνδέεται έτσι με το ιδανικό μιας επιστημονικής ενασχόλησης αποδεδειγμένης από τις άμεσα πρακτικές αναγκαιότητες. Όπως οι σχολές της αρχαίας Αθήνας, έτσι και εδώ η γνώση έχει αποτραβηχτεί από την αγορά και τις αγοραίες ενασχολήσεις.

³ Ο μύθος της εκ γενετούς αριστείας και πρωτοπορίας βρίσκει παραστατικότητα την έκφρασή του στο σχετικό ανέκδοτο σύμφωνα με το οποίο, το πρωτοποριακό μοντέλο του πανεπιστημίου της Konstanz σχεδιάστηκε πάνω σε μια κόλλα χαρτί από τον (μετέπειτα Sir και πρόσφατα θανόντα) Ralf Dahrendorf υπό την παρουσία φίλων του ακαδημαϊκών μια νύχτα στα μέσα της δεκαετίας του 60 σε κάποιο γνωστό pub της παλιάς πόλης.

- Το αριστείο του επιστημονικού κεφαλαίου. Πως θεμελιώνεται τούτο; Σε γενικές γραμμές ο νομιμοποιητικός λόγος μετέρχεται των συνηθισμένων στερεοτύπων που χαρακτηρίζουν την μεταρρυθμιστική αριστεία, όπως διεπιστημονικότητα, δημιουργικότητα, ευελιξία, πλούτος καινοτόμων ιδεών, ρωμαλέες επιδόσεις, κτλ. Έτσι, αντί να προσδιοριστούν τα ιδιάζοντα επιστημονικά προσόντα έρευνας και διδασκαλίας που θα θεμελιώναν αναντίρρητα την αξίωση του πανεπιστημίου να κατέχει τον τίτλο της αριστείας, χρησιμοποιούνται κατά κόρον κλισέ και σλόγκαν επιτυχίας από τους ιδιώλεκτους της οικονομίας και της διαφήμισης.

Η συνοπτική αυτή παρουσίαση των επιχειρημάτων υπέρ του νόμιμου της αριστείας κάνει αμέσως εμφανείς τις αντιφάσεις στην σχετική επιχειρηματολογία. Κατ' αρχάς η προσπάθεια να δημιουργηθεί αναδρομικά μια παράδοση αριστείας στην Konstanz έρχεται σε καταφανή αντίθεση με το είδος του λόγου, ο οποίος βρίθοντας από αγγλισμούς παραπέμπει άμεσα όχι στην παράδοση δεκαετιών, αλλά μάλλον σε νεοφιλελεύθερα θέσφατα. Έπειτα το ιδεώδες της ανεξάρτητης και απαλλαγμένης από πρακτικές ανάγκες αφοσίωσης στην αναζήτηση της γνώσης καθ' εαυτήν αντιβαίνει τις επιταγές οικονομικής αξιοποίησης και κοινωνικής χρησιμότητας της ακαδημαϊκής έρευνας. Σε τελική ανάλυση δεν είναι εύκολος ο συγκερασμός ελιτίστικης παράδοσης, αυτοσκοπικής επιστήμης και κερδοφόρας επιστημονικής επιχειρηματικότητας.

Οι στάσεις των φοιτητών απέναντι στο γεγονός, ότι αποτελούν τώρα μέλη ενός αριστεύοντος ιδρύματος, δεν είναι λιγότερο άμοιρη ασαφειών και αναποφασιστικότητας. Από τη μια μεριά κυριαρχεί μια στάση αποστασιοποίησης: Όσον αφορά την ακαδημαϊκή καθημερινότητα οι φοιτητές δεν μπορούν να διακρίνουν σε τι συγκεκριμένα συνίσταται ο ελίτ χαρακτήρας του πανεπιστημίου, μιας και όσον αφορά τη διδασκαλία η πρωτοβουλία αριστείας δεν έχει να επιδείξει γενναίες κατακτήσεις. Ασφαλώς είναι αλήθεια πως η προσφορά στον τομέα της διδασκαλίας έχει τα τελευταία δύο χρόνια βελτιωθεί σημαντικά. Τούτο όμως οφείλεται στα δίδακτρα που είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν οι φοιτητές κάθε εξάμηνο! Άλλοι φοιτητές νιώθουν βέβαια τρόπον τινά περήφανοι που συμμετέχουν σε ένα ελίτ πανεπιστήμιο, εντούτοις δεν έχουν καμιά συγκεκριμένη ιδέα, πώς ο πακτωλός κονδυλίων που έχει εισρεύσει τελευταία στο πανεπιστήμιο θα χρησιμοποιηθεί προς όφελός τους. Το μόνο που αμυδρά μπορούν να φανταστούν σε σχέση με μελλοντικές εργασιακές προοπτικές είναι το ατού ότι προέρχονται από ένα διακεκριμένο πανεπιστήμιο. Σε πολλούς η αντίφαση στην επιχειρηματολογία των εκπροσώπων της διοίκησης του πανεπιστημίου είναι σαφής: Αν το πανεπιστήμιο, όπως υποστηρίζουν οι τελευταίοι ήταν ανέκαθεν πρωτοποριακό, χρειαζόταν η «κρατική βούλα» της πρωτοβουλίας αριστείας για να διανοίξουν προοπτικές βελτίωσης των ακαδημαϊκών πραγμάτων; Αυτό που παρατηρεί λοιπόν κανείς στην τρέχουσα συγκυρία είναι ότι το φοιτητικό σώμα δεν ταυτίζεται με τον ελίτ χαρακτήρα του πανεπιστημίου.

Με τον χαρακτήρα αυτόν δεν ταυτίζεται, τέλος, ούτε και ένας επιπλέον βασικός παράγοντας στήριξης του θεσμού μέσα στο ίδιο το πανεπιστήμιο, χωρίς την αποτελεσματική αρωγή του οποίου τίποτα δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά και να αποδώσει: η διοίκηση έρευνας του πανεπιστημίου και κυρίως οι υπάλληλοί της. Όσο και αν φαίνεται εκ πρώτης όψεως ίσως πεζό όταν μιλάει κανείς για επιστημονική αριστεία, η ορθολογική εντούτοις και παραγωγική διαχείριση εκατομμυρίων ευρώ για έρευνα, των οποίων το πανεπιστήμιο τυγχάνει αποδέκτης, προϋποθέτει πρωτίστως μια καλά προετοιμασμένη και ανάλογα διαρθρωμένη και επανδρωμένη οργανωτική/διοικητική δομή. Αυτή είναι στο πανεπιστήμιο της Konstanz φανερά ελλειπής. Ο ένας από τους συγγραφείς αυτού του άρθρου (Αγγελος Γιαννακόπουλος) έγινε τα τελευταία χρόνια στα πλαίσια συντονισμού ευρωπαϊκών ερευνητικών προγραμμάτων και της συνακόλουθης στενής του συνεργασίας με την διοίκηση έρευνας του πανεπιστημίου (πολλαπλώς) αυτόπτης μάρτυς της απελπιστικής πίεσης κάτω από την οποία εργάζονται οι

υπάλληλοι της διοίκησης έρευνας, οι οποίοι βιώνουν τον τίτλο αριστείας του πανεπιστημίου καθαρά και μόνο σαν (όντως αβάσταχτο) επιπλέον φόρτο εργασίας. Λόγω συχνών καθυστερήσεων στην διεκπαιρέωση διαφόρων υποθέσεων σχετιζόμενων με τα ερευνητικά προγράμματα που συντονίζει, έγινε επί πλέον συχνά αποδέκτης «εκμυστηρεύσεων» από υπαλλήλους της διοίκησης έρευνας του πανεπιστημίου σχετικά με τις κάκιστες συνθήκες εργασίας τους, οι οποίες κάνουν φανερό, πως η μέχρι τώρα απρόσκοπτη λειτουργία του θεσμού οφείλεται πράγματι στον αλτρουισμό και στο σχεδόν ηρωικό, θα έλεγε κανείς, επαγγελματικό ήθος των υπαλλήλων της διοίκησης. Χαρακτηριστικά, η διοίκηση του πανεπιστημίου αντέδρασε πρόσφατα στην τραγική αυτή κατάσταση διορίζοντας επιπλέον υπάλληλο επί τη βάση εργασιακού συμβολαίου περιορισμένων ωρών εργασίας!

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bourdieu, P., (1997): Ökonomisches Kapital – Kulturelles Kapital – Soziales Kapital. In P. Bourdieu, Die verborgenen Mechanismen der Macht. Hamburg, σ. 49-79.
- Bourdieu, P., (1998): Vom Gebrauch der Wissenschaft. Für eine klinische Soziologie des wissenschaftlichen Feldes, Konstanz.
- Burris, V. (2004): The academic caste system: prestige hierarchies in PhD exchange networks. American Sociological Review, 69, σ. 239-264.
- Haas, J., Laube S., Reichmann W. (2009): Was ist Elite? Zu den Deutungsunsicherheiten im Übergang zur Exzellenzuniversität. Soziologie, Forum der Deutschen Gesellschaft für Soziologie, 38, 1, σ. 7-23.
- Heß, D. (2009): Frust im Elfenbeinturm, Handelsblatt, 10 Μαρτίου 2009:
<http://www.handelsblatt.com/politik/nachrichten/frust-im-elfenbeinturm;2165230>
- Huber, M. (2008): Die Zukunft der Universität. Soziologie, Forum der Deutschen Gesellschaft für Soziologie, 37, 3, σ. 275-291.
- Lang, F. R./Neyer, F. J. (2004): Kooperationsnetzwerke und Karrieren an deutschen Hochschulen. Der Weg zur Professur am Beispiel des Faches Psychologie. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 56, σ. 520-538.
- Lewis, L. (1998): Scaling the Ivory Tower. Merit and its Limits in Academic Careers. New Brunswick
- Marimon, R. (2004): Evaluation of the effectiveness of the New Instruments of Framework Programme VI. http://www.bmukk.gv.at/medienpool/11703/marimon_report_20040702.pdf
- Mattheis, H. Simon, D. Knie, A. (2008): „Gefühlte Exzellenz“ - Implizite Kriterien der Bewertung von Wissenschaft als Dilemma der Wissenschaftspolitik. In H. Matt, D. Simon (Hg.), Wissenschaft unter Beobachtung: Effekte und Defekte von Evaluationen. Wiesbaden, σ. 446-486.
- Münch, R. (2007): Die akademische Elite. Zur sozialen Konstruktion wissenschaftlicher Exzellenz, Frankfurt/M.
- Smelser, N. J., Content R. (1980): The Changing Academic Market. General Trends and a Berkeley Case Study. Berkeley.
- Wagner, G. (2007): Does excellence matter? Eine wissenschaftssoziologische Perspektive. Soziologie, Forum der Deutschen Gesellschaft für Soziologie, 36, 1, σ. 7-20.
- Winnacker, E.-L. (2005): Die Exzellenzinitiative: Hoffnung auf den großen Wurf. Forschung 02/2005, σελ. 2-4: http://www.dfg.de/forschung_online/download/forschung_2005_2.pdf